

uitgediept. Tenslotte heeft Da Costa nadat 'De Nederlandsche Stemmen' zwegen (aldus 'De Reformatie' volgens James) nog in 'Stemmen en Beschouwingen' gesproken alvorens zich in 'De Vereeniging: Christelijke Stemmen' te laten horen. Als men het rijtje zo opsomt valt de volharding op waarmee het Réveil stemmen deed spreken . . .

Intussen heb ik de stemmen van het duo Schimsheimer-Da Costa weer met genoeg vernomen. De levendigheid ervan noodt ook vandaag nog tot luisteren.

F.R.J. Knetsch

C.J. Toebes, *Dominees-Drama (Dr. J.C. Zaalberg Pz. 1828-1885)*, J.N. Voorhoeve, Den Haag 1983. 432 bldz. Ill. f 49,90.

De thans ruim negentigjarige auteur, bekend door zijn navorsingen in Haagse hervormde archivalia, heeft een lijvige monografie het licht doen zien over de meest omstredene der Haagse predikanten uit de vorige eeuw. Hij toont zijn liefde voor publicatie uit de bronnen door met een stortvloed van lange citaten het leven te schetsen van deze - in elk geval zichzelf zo voelende - martelaar voor het modernisme. De Nieuwbeijerlandse domineeszoon werd geheel door zijn vader opgeleid voor de theologische studie die hij tussen 1844 en 1851 te Leiden volbracht en met een dissertatie over de echtheid van I Petrus bekroonde. Hoewel leerling van J.H. Scholten behoorde hij min of meer tot de Groninger richting als predikant van Hendrik-Ido-Ambacht (tot 1853), Deventer (tot 1854) en aanvankelijk ook nog toen hij in Den Haag stond. Hij maakte, zoals dat in ouderwets protestants jargon heet, een geweldige opgang. Zijn kanselwelsprekendheid moet overdonderend geweest zijn, en dit bracht mee dat allerlei bestuursplaatsen moeiteloos door hem bezet werden, ook in het Nederlandsch Zendeling Genootschap. Dat dit vervolgens weerstanden opriep, laat zich raden. Deze rezen tot fanatieke hoogten toen hij in 1864 met zijn gebruikelijke uitvoerigheid - in zestien toespraken - bekend maakte tot de moderne richting te zijn overgegaan. Hij geraakte op zijn zachtst gezegd zwaar overspannen, ging in 1867 om gezondheidsredenen met emeritaat en begon te Utrecht met de juridische studie, doch voelde zich begin 1868 plotseling zozeer de oude dat hij zijn ambtswerk weer wilde aanvatten. De Haagse kerkeraad trachtte dit tot in hoogste instantie op formele gronden te verhinderen maar verloor en moest toezien hoe hij zich nog acht jaar lang op de meest wonderlijke wijze van zijn plicht kweet - en deze trouwens in toenemende mate verzaakte. Een beroep naar Paramaribo in 1876 bracht uitkomst. Zeker vijf jaar lang stuwde hij met enorme inzet die gemeente omhoog, maar daarna ging het bergafwaarts. Met een pathologisch gebrek aan takt brak hij af wat hij had gebouwd, en toen hij in 1885 repatriëerde liet hij een puinhoop achter. Hij overleed op zee, 12 april 1885.

Het is duidelijk dat de hier gegeven samenvatting een boek betreft dat geen detail onvermeld schijnt te laten. Niettemin laat het ons onbevredigd achter. De enige die wij er opnieuw uit leren kennen is J.H. Gunning jr., die, de leer van Zaalberg duidelijk afwijzend, diens persoon dwars door alles heen is blijven aanvaarden. Die genegenheid was wederzijds: wie hij ook wegrapte,